

KMIEĆ (665) *sb m*

e jasne (w tym 3 r. błędne znakowanie).

sg N kmieć (174). ◇ G kmiecia (86). ◇ D kmieciowi (31), kmieciewi (13); -owi BierEz, UstPraw (5), ModrzBaz (5), GostGosp (3), SarnStat (7), PowodPr; -(e)wi LibMal (8); -owi : -(e)wi ZapWar (9 : 5). ◇ A kmiecia (65). ◇ I kmieciem (11); -em (1), -(e)m (10). ◇ L kmieciu (8). ◇ V kmieciu (2). ◇ pl N kmiecie (81), kmieciowie (1); -e : -owie SarnStat (43 : 1). ◇ G kmieci (80), kmieci(o)w (4); -(o)w StryjKron, PowodPr; -i : -(o)w ZapWar (8 : 1), BudNT (1 : 1). ◇ D kmiecióm (15), kmieci(e)m (3); -óm : -(e)m ZapWar (2 : 3); ~ -óm (7), -(o)m (8). ◇ A kmiecie (52), kmieci (1), kmi(o)ty (1); -e : -i : -y ZapWar (4 : - : 1), GostGosp (1 : 1 : -). ◇ G a. A kmieci (3). ◇ I kmiećmi (9). ◇ L kmieciach (18), kmieci(o)ch (1) SienLek, kmieci(e)ch (1); -ach : -(e)ch ComCrac (1 : 1); ~ -ach (10), -äch (5), -(a)ch (3); -äch UstPraw; -ach : -äch SarnStat (10 : 4). ◇ V kmiecie (1). ◇ du N (cum nm) kmiecia (1) SarnStat 658. ◇ G (cum nm) kmieciu (2) ZapWar [1505] nr 2023, 1523 nr 2309. ◇ A (cum nm) kmieciu (1) ZapKościar 1580/13.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Chłop poddany, posiadający własne gospodarstwo; też wieśniak, chłop w ogóle; colonus Mącz, Cn; agrarius BartBydg; agricola, georgius, georgus, paganus, regnator agelli, ruricula, rusticus, villanus Mącz; adscriptitius, ad glebam a. glebae a. villae adscriptus, censitius, cmeto, conditionalis, inquilinus, originarius Cn (663) : yakom ya nyeothyal robotlywego andrzeya roswałya na tczwyerczy syedżdazego [!] [...] anym shya vrzuczyl wthą tho czwyercz na kthorey then tho Cmyecz syedzy ZapWar 1521 nr 2273; Iakom ya nyewzyła zrzepcza czyschawego lyschego w malocziczach v kmyeczia oppatrnemv Ianowi Gyegyelcze myesczenynowy [!] ZapWar 1526 nr 2321, 1512 nr 2108, 1514 nr 2173, 1516 nr 2179, 1523 nr 2309 [2 r.], 1524 nr 2156 (14); Wąż w fwey iámie łapiąc fie wił/ Ku kmiećiowi táko mowił BierEz L3, D3, K4v [5 r.], L3 [3 r.], N2v [3 r.], Sv; BartBydg 6b; ComCrac 19, 19v; Item v Jankowey pod gorka łvknya Jankowy chlopczu glupyewłkyego vkradł, thą kmyeczyewy yulfz omyenyonemv wpolczwarthu grofchu załthawyl LibMal 1545/98v, 1544/87 [2 r.], 1545/101v, 1546/120v, 121, 1547/130v, 1548/147; Káždy tu co gi kxiádz liczy Vbogiego kmiećiá czwiczey RejRozpr D3v, D4v, Gv; RejJóz E4v; BielKom D2v; RejWiz 84; UstPraw A4v [2 r.], C4, D3v, E2, E3 (30); RejFig Aa5v; BielKron 318v, 381v; Mącz 60a, 144c, 163a, 272d, 336c (8); iż wymowá potrzebuie głofu/ áni wrzáłkliwego iáko v białygłowy/ áni grubego iáko v kmiećiá GórnDworz F8, H3, P4; BielSat D4v marg; RejZwierc 241v; Strum L4v [2 r.]; winnicę náladził człowiek [...] y wkopał práfę/ y zbudował wieżę/ y náiał ią kmiećiom/ y odiechał. BudNT Mar 12/1, Mar 12/2, K6v marg, Mar 12/7; Moieć to ieft imienie y włzytko/ wieźcie fię ztąd łtarzy kmiećie rychło. ModrzBaz 47v; Iefliże tedy odeymuiemy kmiećiom wolność pozywánia pánow do fędziego/ odeymuiemy im włzytkę wolność. ModrzBaz 89, 28, 46v [2 r.], 47v [3 r.], 48v [3 r.], 76 (18); SkarJedn 38; SkarŻyw 429; Iż oni dobrowolnie puszczaią bieniałzewi brathu łwemu przyrodnemu W zelistriiowie dwu kmiećiu ZapKościar 1580/13, 1580/13; StryjKron 477; KochFr 84; KlonŻal B; BielRozm 31 marg; Przy práwie zápowiedźieć/ áby żaden [...] dnia áni kolei v przewodu nieśmiał przeprawowác [...]: áni też żadney rzeczy Pánu należącey/ któraby Włodarz/ álbo też Vrzędnik/ z Kmiećiem potáiemnie/ ktorymkolwiek obyczáiem wymyślonym/ ieden od drugiego/ ku fzkodzie Páńłkiey/ pozytki łobie*

czynili *GostGosp* 38, 10, 14, 28 [7 r.], 30 [4 r.], 32 [7 r.] (67); *GostGospPon* 169; Ale to ma być rozumiano [...] także y o kmieciach pod Duchownými mieściami SarnStat 215; Ieden tylko albo dwa kmieciá iedného roku odéydz mogą *SarnStat* 658; á ktemu mieścánin y szkody zaplácić/ y rzeczy które przy kmieciu wziął/ wrócić pánu onéy wsi [...] powinien. *SarnStat* 665, 157, 184, 187 [2 r.], 188, 189 [6 r.] (150); *PowodPr* 68 [2 r.]; *SkarKaz* 454b, 489b; *VotSzl* D2; *KlonFlis* C3, D4.

kmieć czyj [w tym: *G sb i pron* (63), *pron poss* (44), *ai poss* (18); dodatkowo z imieniem własnym (42)] (125): Iakom ya nye yal dvo [!] kmyeczv yego Svyczolkow tho yest robothnych yana szochi micolaya kanthnego *ZapWar* [1505] nr 2023; yakom ya nyezayal trzech dzyeszath y yeney swyerzepyk [!] szpolya sdbykowskyego kmyeczyem xyadza byskupyem szewszy sdbykowá *ZapWar* 1512 nr 2106; yako mnye y kmyeczye moye zmychrowa yan (obolv) oborvlsky vmnyeyszyl wbydle *ZapWar* 1527 nr 2362; yakom ya nyepreherala myedze przesz kmyothy moye *ZapWar* 1535 nr 2487, [1503] nr 2022, 1504 nr 1920, 1505 nr 1968 [2 r.], 2005, 2012 (68); A tolie niema rozvmiecz [...] Takiez też o dvchownych kmiecziech *ComCrac* 20v, 20v [4 r.]; *ConPiotr* 31v; *Diar* 62, 79; *UstPraw* F2v, G2; *BielKron* 376; *BielSat* L4; *ModrzBaz* 47, 47v, 89, 102v, 124, 124v; *BielSjem* 27; *GostGosp* 150; *SarnStat* 64, 65, 157 [2 r.], 186, 214 [2 r.] (35); *GrabPospR* L; *SkarKaz* 39b.

W połączeniu z imieniem i (lub) nazwiskiem [imię i (lub) nazwisko + *kmieć* (16), *kmieć* + imię i (lub) nazwisko (11)] (27): yako my szczepan [...] wszyal vrotha v dworv mykolaya Czmyeczya y deszky gnoyovi. *ZapWar* 1505 nr 1960, 1505 nr 2000, 1507 nr 1990, 1511 nr 2067, 1513 nr 2128, 2134 (12); Withek kmiecz Zrichwala tho zeznanie przed vrzadem iefth vczinil *LibMal* 1543/72, 1543/73, 73v, 74v, 75v, 76 (15).

W połączeniach szeregowych (25): *MiechGlab* 51; *RejRozpr* G; *Diar* 63, 77; *UstPraw* D4v, F3; *OrzRozm* V2, V2v [2 r.], V3; Ale czárt [...] winšzował też s swoiey ftrony narodowi ludzkemu w ty łłowá. Ty Kłięże cudzołoż. Rycerzu drapież. Kmieciu wierz w czáry á bądź bałwochwálcá. *BielKron* 6; *Mącz* 362b; Ták ftárzy iáko y młodzi/ Kmiećie/ Mieścánie/ Ziemiánie/ Pánowie/ Król/ y Koronator iego Káplán. Niechcá inéy Wiáry mimo tę/ która raz do Polki przyiętá iefst *OrzQuin* D; *OrzJan* 123; *SarnStat* 157, 520 [2 r.], 522, 652, 664 (11).

W przeciwstawieniach: »*kmieć* ... pan (6), mieszczanin (2), ślachcic« (9): kmiećiowi zá vderzenie wiárdunek/ á onemu ślachćicowi co woyny nieśłuży/ ma mu być dano zá takie vderzenie grzywnę. *UstPraw* D4, D3v, G; *BielKron* 405; Dżis pánem będziefz/ iutro śiáday z kmiećmi. *KochFrag* 30; Z miálteczek mieścánie, piętnásćie iedného wypráwuią. A kmiećie dwudzieftęgo wypráwuią. *SarnStat* 431, 474, 677, 682.

W charakterystycznych połączeniach: *kmieć* arestowany (3), bogaty (2), ciężan(y) (3), cudzy, dłużny, dobry, dozorny, duchowny (osob duchownych, wołości duchownych) (5), głupi, godny, krolewski (3), ksiązęcy (ksiąząt) (3), księdza biskupi (opatowy) (2), lichy (2), nieplodny, obywatelów (4), pański, pojman, prelacki, prosty (2), przekonany, przyciśniony, (przy)wrocon (wracany) (5), ranion, rycerstwa, stary, szlachecki (5), świecki (osob świeckich) (2), ubogi (4), wieśny, wzięty, zabity (2), ziemiański (3), złupiony; arestowanie kmiecia (3), obłupienie, oddawanie, uderzenie; *kmieć* daje pobory (czynsz, dziesięcinę itp.) (5), mieszka (mieszkający) (6), orze, płaci (3), pobierze (weźmie) (2), pokradnie (2), siedzi (5), uciecze (ucieka, uchodzi) (12), upomina się, wysługuje się; *kmiecia* bronić, ciążać (3), ćwiczyc,

dochodzić (dochodzenie) (3), dojrzyć (2), kwitować (2), łotrzyć, mieć, (na)jść (przyjąć, przyjmować) (5), nasłać, naznaczyć, postawić, poz(y)wać (6), prosić, puszczać (puścić, puszczenie, (s)puszczanie) (8), ranić (rana, ranienie) (6), ręczyć (ręczenie, rękojemstwo) (6), rządzić, stawić, tracić, trapić, upominać się (4), używać, wrocic ((przy)wrocenie) (8), wydać, wywodzić, wyzwalać (wybawić z niewoli, wyswobadzać, wyswobodzony) (6), wziąć (brać) (5), (ubić, zamordować, zabicie) (15), zachow(yw)ać (5), zapowiadać (4), zastać, zatrzymawać (zatrzymanie) (4), zbić (22), zbierać, zegnać (z roboty, zganiać) (2), (z)należć (znajdować) (3); u kmiecia plewami się karmić, nie pożyczać, pokraść (ukraść) (6), położyć pozew (pozwan) (3), wyb(ie)rać (3), wziąć (2), zastawić, żąć; od kmiecia kupować, pozywać (2), przyjęć wymowkę, wybrać długi, wyciągać, wziąć ((po)brać) (9); z kmiecia łupić, pobor (2); na kmiecia podatek wkładać (ustawiać) (3), wołać; kmiećowi dać wolą (3), dać rolę, odjąć rolę, odejmować wolność, oznajmić (2), uczynić krzywdę, ukraść (4), konia uwieść, wziąć ((po)brać, wzięcie) (12), zabić wieprza, ranę zadać, zająć (2), zapłacić, (za)przedać (3), zastawić, dziewczkę zgwałcić (2), zostawić (zostawować) (5).

Przysłowie: Iaka dzyedziná tácy kmiecie. *RejWiz* 115 marg [*idem*] Cc6.

Zwroty: »w kmiecie iść« = *schłópieć* (1): Nie obrał łobie mátki z wielkiego znácznego domu/ áby fię śláchectwem/ ktore bez bogáctwá w kmiecie idzie/ v ludzi chlubił. *SkarKaz* 489b.

»kmiecia osadzić (a. osadzać); kmieciem zasadzić; kmieć osadzony« = *collocare rusticum Mącz* [szyk *zmienny*] (4; 2; 1): *ZapWar* 1529 nr 2536; á gdzyeby role kupne były/ ztákovéy też niemoże kmieć wftác áliżby záládzil dobrym kmieciem *UstPraw* Fv, F2v; *Mącz* 196d; *GostGosp* 30; *SarnStat* 657 [2 r.].

»przystawić kmiecia« = *sprzedać kmiecia, może wioskę z kmieciami* (2): A czálem by więc ná to y przyftáwić kmieciá/ Muśi káżda potráwá iuż być lámotrzeciá. *RejWiz* 15; *RejZwierc* 244.

Wyrażenia: »kmieć osiadły« = *kmeto possessionatus JanStat* [szyk 3 : 1] (4): Ktobi komv wziął Kmieczia ofiadlego abo dziedzicza, abo tez do niego vcziekl, tedygo ma wrocnicz zmaiętnoścziá iego wflitką *ComCrac* 17; *UstPraw* B4v; *SarnStat* 666; *VotSzl* Cv.

»puł kmiecia« = *uboższy kmieć* (2): *Semipaganus, Pułkmieciá/ ogrodnik. Mącz* 273a; *Calep* 965b.

»kmieć (z)biegły, uciekający« = *kmeto fugiens JanStat* [szyk 48 : 24] (71 : 1): Iakom ya slachathnegonego [!] pawla segzowa nyeothbyla gwalthem oth kmyecza yego sbyelego *ZapWar* 1510 nr 2074; *ComCrac* 16, 17; *UstPraw* Fv, F2 [5 r.], F2v, F3 [2 r.]; O áreftowániu kmieci zbiegłych. *SarnStat* 514, 520, 523 [2 r.], 523 *żp*, 656 [2 r.], 657 [2 r.] (60).

Szeregi: »kmieć albo chłop« (1): A ieśliby kmiećie álbo chlópi [*rustici seu coloni JanStat* 715] żywności y innych potrzeb do woylká niechćieli wieźć/ tedy sam Káłztelan do blifkiéy wśi flugi flwé [...] polfác ma *SarnStat* 302. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.].

»człowiek (a. ludzie), (a, i) kmieć« = *colonus et homo a. plebeius Modrz* [szyk 4 : 2] (6): Ludzie a Cmieczie slachczie z ich wsi do miasth bierzą *ZapWar* 1545 nr 2646, 1505 nr 2000, 1545 nr 2646; *BielKron* 262; *ModrzBaz* 89, 102v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.].

»kmieć, (a, i) księża (a. ksiądz, a. pleban)« [szyk 2 : 2] (4): *RejRozpr* F3, F4v; *Diar* 80; Z Xiężey á z kmiećiow pobory ták dawne co w Polfzce ípráwiły? *PowodPr* 24 marg. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 5 r.].

»lud i kmiecie« = *populus et kmetones JanPrzyw* (5): WSzytki Przełożoné/ Pány/ Szlachtę/ Mieścżány/ Miáftecżká/ Wśi/ Dżierżawy ich/ lud y kmiecie w ich wolnościach obiecuiemy y obowięzuiemy fie záchowywáć *SarnStat* 53 [*idem* 885], 64, 65, 884, 885.

»mieszczanin i kmieć« = *colonus et oppidanus Modrz* [szyk 3 : 2] (5): *ConPiotr* 33; *UstPraw Fy*; *ModrzBaz* 121; *GostGosp* 36; Wízákże nam będzie wolno dáwáć gléyty między Stároftámi y Dżierżawcámi/ á między Mieścżány y Kmiećmi nászémi królewkiémi. *SarnStat* 243. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 5 r.; *w przeciwstawieniach* 2 r.].

»kmieć i niewolnik« = *servus, colonus Modrz* [szyk 1 : 1] (2): *ModrzBaz* 76; podle niźli naliźfzy kmieć y niewolnik/ vrodźicieś fię raczył. *SkarKaz* 161a.

»kmieć, (albo) oracz« = *kmeto seu colonus JanStat* [szyk 2 : 1] (3): *Mqcz* 144c; A niemowieć ia tu o onych ktorzy łá grubego przyrodzenia/ o Kmiecioch/ oraczoch *SienLek* 3v; *SarnStat* 666. [*Ponadto w połączeniu szeregowym* 1 r.].

»(tak) pan, (jako) kmieć« [szyk 4 : 1] (5): Profić Bogá zá świecki łtan W ktorym zależy kmieć y pan *RejRozpr* G; *SkarŻyw* 31; *GostGosp* 34; *SarnStat* 1270; *KlonFlis* C4. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 3 r.; *w przeciwstawieniach* 6 r.].

»kmieć, (i, a, a(1)bo) poddany; kmieć z poddanym« = *colonus et subditus Modrz; kmeto et subditus a. terrigena, rusticus vel colonus JanStat* [szyk 16 : 2] (17; 1): *ComCrac* 20v [4 r.]; *ModrzBaz* 89; Któré tákie zapify/ kmieći y poddanych Ziemiáńskich/ nie máią Duchowni dopuścżáć v siebie *SarnStat* 214, 157, 214, 215 [2 r.], 656, 682 (12); *SkarKaz* 351b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 2 r.].

»kmieć a(1)bo rzemieśnik« [szyk 1 : 1] (2): *BielKron* 119v; A ten co teráz woiewodá y łláchćicem/ być może/ iłz z rodzaui tefz/ tákiego rzemieśnika ábo kmiećiá pochodzi. *SkarŻyw* 241.

»kmieć, (i, ani) sługa« [szyk 4 : 1] (5): *ZapWar* 1549 nr 2660 [2 r.]; *GostGosp* 42; Dla tego wftáwiamy: iż iefli którógo Rycérzkiego człowieká/ Pręłatá/ Mieścżániná/ álbo którógokolwiek człowieká łługi kmiećiá [*familiaris ... kmetonum JanStat* 617]/ álbo którýchkolewiek zbożá w nocy kto pobráł/ będzie wolno pánu onógo zbożá/ álbo iego łflugom/ álbo przyaciółóm onógo brónić *SarnStat* 678, 1280. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 7 r.].

»(tak) szlachta (a. szlachcic), (jako, i, albo, także) kmieć« = *nobilis aut (etiam) kmeto JanStat* (5): a k temu aby księża takież po sztyry gr dali z dziesięcin i płátow, ktore mają tak z szlachty, jako z kmieci ich. *Diar* 62; *UstPraw* D3v [2 r.]; *SarnStat* 617, 929. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r.; *w przeciwstawieniu* 1 r.].

a. Poddany, wasal (10) : Adámie ty Boży kmiećiu/ ty śiedzifz v Bogá w wiecu *SkarŻywBog* 357; w czym nas łámá dawna Bogárodźicá rozłádzic może/ gdy Iádámá w wiecznym v BOgá odpoczynieniu śiedzácego/ zowie Kmiećiem Bożym. *PowodPr* 68.

Wyrażenie: peryfr. »niebieski kmieć« = *Adam* (1): Krzywdá tedy nieznośna temu niebieśkiemu Kmiećiowi/ gdy toż práwo ktore Bogárodźicá zdawná iefz zágáione/ z tych łftryicow á herbownych iego Kmiotkow/ máło nie beftye poczyniło. *PowodPr* 68.

W przén [czyj] (2) : Iáko Wenus błáźniłá profłaki ná świecie/ Iáko Kupido łftrzelał tu łwe głupie kmiecie. *RejWiz* 5; Iáko ten nikczemny świat ty łwe nędzne kmiecie/ Dziwnie łfroi k łwey myśli/ y źimie y lecie. *RejWiz* 144.

Przen: Człowiek w stosunku do Boga (5) : Bądźże nas panie od wieka Pochwalion/ jż tak człowieka Nędznego milowacz racijś [...] A prawje nas nędznych kmieczy Strzeżeś yako włafznjch dzieczy *RejKup* p4v.

kmieć czyj [w tym: pron poss (2), G pron (1)] (3): Podzmy co rychley dobywaymy fkárbow/ á pokłon czyniąc ofiáruymj iemu dużę/ ciáło y máiętność náfę [...] / kmiećieś my y łtworzenie iego *SkarŻyw* 27; *SkarKaz* 160b, 161a.

Szereg: »poddany i (to jest) kmieć« (2): Przyimi od podnożká nog twoich/ od poddánego y naliźłzego kmiećiá twego [...] ten pokłon. *SkarKaz* 160b, 44b.

2. Mężczyzna (2) :

W przeciwstawieniu: »kmieć ... baba« (2): [*W rozdziale o szlachciankach*] Gdy ná wefele iáda/ Kmieć wieźie tłumoki/ Twarz bába vwálkuie *BielSat* D2 [*idem*] *BielRozm* 26.

Synonimy: 1. *chłop, człowiek, gbur, oracz, poddany, rolnik, siodlak, wieśniak, willan*; a. *niewolnik, poddany*.

Cf [KMIOTKOWIC]

MM